

Асанова Л.Н.
ЯНЪЫ УСУЛИЙ МЕДЖМУА

УДК 37.091.33

НОВЫЙ МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

В статье «Янъы усулий меджмуа» («Новый методический журнал») раскрываются возможности использования журнала «Ана тили оджаларына» («Учителям родного языка») для развития крымскотатарского языка, совершенствования методики преподавания родного языка и литературы. Особенностью данного издания является DVD приложение, включающее наглядные материалы для уроков и внеклассных мероприятий.

Меселенинь котерилуви. Кырымтатар тили сюрдюнлик нетиджесинде агъыр вазиятте олгъаны эр кеске белли. Япылгъан иш-арекетлерге бакъмадан онынъ алы кереги киби денъишмей. Фикиримиздже, бунынъ бир къач себеби бар:

- кырымтатар тилининъ девлет статусы ёкъ, мектеплерде эр кеске оны огренмеге шарт дегиль;
- базы мектеплернинъ мудирлери кырымтатар тилини огренмек ичюн керек шараитлерни яратмайлар: дерслер пек эрте я да кеч – 7-8 дерслери къююла, я да айны заманда калгъан талебелер ичюн математика, физика ве башкъа муим дерслер кече;
- ана тилини эйи бильген къартлар йыл-йылдан азлаша, бу дюньяны терк этелер, генч ана-бабалар тасилини рус тилинде алдылар ве ана тилини зайыф билелер, чокъусы озь балалары иле рус тилинде къонушалар;
- мектеплерде кырымтатар тилини огретювде хаталар ве етишмемезликлер бар: базы программалар ве дерсликлер муреккеп, талебелернинъ бильгилерине уйгъун дегиль, огретюв усуллары керек киби ишленильмеди.

Тилимизни джанландырув ишинде оджаларнынъ ролю пек буюктир. Лякин оджаларнынъ ишлери пек къыйын: усулий къуланмалар аз, корьгезмелер ёкъ дереджеде. Бази оджаларнынъ янъы тиль огретюв усуллары акъкъында бильгилери зайыф. Бу къыйынлыкъларны чезмек макъсадынен янъы усулий меджмуа чыкъармагъа къарар эттик. Онынъ ады «Ана тили оджаларына». Меджмуагъа иляве оларакъ DVD диски бериле. Дискке кырымтатар тили ве эдебияты дерслери ве тедебирлер ичюн видео, аудио материаллар, корьгезмелер кирсетильген.

Тедкъикъат материалларынынъ талили. Оджалар ичюн усулий тевсиелерни та Исмаил Гаспринский язгъан эди [1]. Ш. Бекторе [2], У. Аджы-Асан, А. Одабаш, Р. Муллина, А. Ислямов, А. Къуртмоллаев ве башкъалары бу аныяни девам этилер [3]. 1920 -1930-нджи сенелери кырымтатар оджалары ичюн махсус меджмуалар чыкъарылмагъа башланды. Бу «Бильги» (1921 с.), «Окъув ишлери» (1924 – 1929 с.) [4] меджмуаларыдыр. Халкъымыз сюрдюнликтен къайткъан сонъ кырымтатар тилини огретюв системасыны гъайрыдан тиклемек макъсадынен чокъ арекетлер арасында оджалар ичюн «Тасиль» меджмуасыны чыкъарув иши де беджерильди [5]. Оны Къырым мухтар джумхуриети «Маарифчи» ассоциациясынынъ хадимлери азырламакъта, тесисчи-муаррир Сафуре Каджаметова.

«Тасиль» меджмуасы умумен тасиль проблемлерини бакъмагъа арекет этсе, бизим «Ана тили оджаларына» журналымыз догърудан-догъру кырымтатар тили ве эдебияты оджалары ичюн тертип этильгени корюне. Макъалемизнинъ **макъсады** – бу меджмуа акъкъында тариф этмек, онынъ хусусиетлерини ачыкъламакъ, келеджекте меджмуада бакъыладжакъ меселелерни бельгилемек.

«Ана тили оджаларына» меджмуасы ресмий шекильде чыкъарыла, учь айда бир кере басыла, онъа эр анги почта болюгинде абуне олмагъа мумкюн, абуне индекси 49968. Материаллар учь тильде ола билер: кырымтатар, украин ве рус тиллеринде.

Меджмуанынъ бир сыра рубрикалары мевджут. «Усулий макъалелер» болюгинде умумий усулшынаслыкъ меселелери айдынлатыла, белли алим-усулджыларнынъ китапларындан парчалар такъдим этиле. «Эдебиятшынаслыкъ», «Тильшынаслыкъ» рубрикалары алтынды бу саада оджалар ичюн меракълы ве керекли макъалелер басылмакъта. «Такъвим саифелери» белли адамларнынъ юбилейлери, муим вакъиалар акъкъында малюмат ачыкълайлар. Айры балабан болюк – бу дерс конспектлери ве чешит тедебирлернинъ сценарийлери, мында меракълы вазифелер, корьгезмелер де теклиф этиле. «Санатымызны огренейик» рубрикасында рессамлар, йырджы ве бестекярларнынъ иджады акъкъында икяе этиле. «Дин ве ахлякъ» болюги бу мевзуларнен багълы олгъан материалны къаплап ала. «Психологик тевсиелер» де муим бир рубрикасыдыр, чюнки оджанынъ фаалиетинде психологик бильгилер пек эмиетли роль ойнайлар. Сонъки номерлерде меджмуагъа ренкли илявелер (кенджелер ичюн китапчыкъ, такъвим) кирсетильди. Бойлеликнен, коремиз ки, меджмуанынъ мундериджеси баягъы зенгин.

Оджалар биринджи учь номерни къуванып къабул эттилер, меракънен макъалелерни окъудылар, оларнынъ файдасыны къайд эттилер. Биринджи номерде Исмаил Гаспринский, Номан Челебиджихан, Амди Гирайбай, Бекир ве Юрий Османовлар, Муса Мамут киби шахыслар акъкъында метинлер, рессам Мамут Чурлунынъ иджады, Наврез байрамы акъкъында ве даа башкъа чокъ материаллар бериле [6]. Экинджи номерде кырымтатар халкъынынъ сюрдюнлик фаджиасыны акс эткен материаллар топланды. Р. Джемилеванынъ «Сюрдюнлик хатырасы», Уктам Хакималининъ «Ватан дуйгъусындан юксек дуйгъу ёкъ» эсери, Рустем Эминовнынъ иджадында сюрдюнлик мевзусы – бу ве башкъа малюмат бунынъ мисалидир. Халкъ эснафларындан бири – нагъышнынъ «мыкълама» усулы анылатыла. Ондан гъайры Л.Э. Бекированынъ намзетлик диссертациясынынъ мевзусынен багълы олгъан интерактив усулларны изаат

эткен макъалеси бар [7]. Онынъ девамы междмуанынъ учюнджи номеринде басылды. Эсасен бу нухса классик шаиримиз Эшреф Шемъи-задеге багышланган. Айдын Шемъи-заде, Исмаил Керимов, Г. Ильясова, Э. Алиева шаирнинъ иджадыны талиль этелер, оджаларнынъ дерс конспектери де бериле. Рессам Алим Усеинов, йирджи Рустем Меметов акъкъында видеолехалар талелелерни земаневий миллий санатымызнен таныштырмагъа ярдым этелер [8].

Айтылгъаны киби, усулиет проблемлери шимди пек кескин тура, гает актуальдир. Оларнынъ чезилови кырымтатар тилини сакълав ве инкишаф этюв меселесинен сыкъ багылдыр. «Ана тили оджаларына» междмуасында келеджекте акс олунаджкъ бир къач, чезилмеси зарур олган проблемаларны, къайд этейик:

1) Шимдики заманда энъ эсас вазифе – балаларны миллий рухта тербиелевдир: ана тилимизге, Ватанымызгъа, тарихымызгъа, санаатымызгъа севги, меракъ ве урмет ашлав вазифесидир. Миллий рух олмаса, тилимиз де, миллетимиз де сакъланмаз.

2) Окъутувны коммуникатив ёнилиште алып барув, яни къонушмагъа огретюв. Оджалар окъутув ишлерини ойле алып бармакъ кереклер ки, дерсте грамматика ярдымджи роль ойнамалы, эсас вакъытны нутукъ инкишафына бермели.

3) Дерслерде чокъча диккъят текст узеринде чалышувгъа айырмакъ керек, чюнки бу иш балаларнынъ нутукъларыны инкишаф эттирге ярдым эте, текстте балалар ичюн янъы меракълы, файдалы малюматлар бар. Талелелерни метинде олган проблемлерге озь мунасебетини, фикирлерини беян этмеге огретмек лязим.

4) Дерс девамында миллий газет, междмуа ве телевизион материалларындан чокъча файдаланылса, пек эйи олур эди. Бу ишни мунтазам суретте япмалы, чюнки газета окъумагъа алышкъан адам эм ана тилини яхшы огренер, эм де миллий рухунда тербиеленир.

5) Къоранталарда ана тили муитини яратув меселеси пек къйындыр, чюнки чокъ адамлар, озь тилини бильселер биле, къолайджа олсун деп, рус тилинде къонушалар. Бизим фикиримиздже, ана тили муитини яратмакъ макъсадынен махсус иш алып бармакъ керек, мисаль оларакъ, чешит мектеп тедбирлерине ана-бабаларны джелъп этмеге, бу эр тарафлама: эм окъушкъа, эм тербиелевге – файда олур эди.

6) Ана тилини огретмек макъсадынен чешит курслар тешкиль олуна. Бойле курсларда къулланылган методларны кимсе талиль этмеде, огренмеде. Бельки курсларнынъ теджрибесини бакъып чыкъып, ильмий джеэттен оны талиль этмек керектир, бойле талиль курсларны эйилештирюв, интенсивлештирюв ишине иссе къошар эди.

7) Усулиетнинъ буюк проблемлеринден бири – латин графикагъа кечюв меселеси. Лафтан амелий ишке кечмек вакъты чокътан кельди. Бизим теклифимиз: бир къач мектепте эксперимент оларакъ латин графиканы кирсетмек мумкюн, амма бу ишни башта ильмий джеэттен яхшы огренмек керек.

8) Оджалар дерслерге азырланаракъ козьде тутмакъ кереклер ки, яш несиль, земаневий огълан ве къызларнынъ, бельки, эписи, рус тилинде тюшюне, шуннынъ ичюн дерслерде русчадан кырымтаджаргъа чевирюв, терджиме этюв вазифелери чокъча олмалы. Ойле вазифелер талелелерни ана тилини мукеммель бильмеге, бу тильде тюшюнге огретир

Нетидже. Шимди кырымтатар тили ве эдебиятыны огретюв усулиетине буюк диккъят айырмакъ керек, чюнки онынъ инкишафы тилимизни, миллетимизни сакълап къалув проблеманы чезмеге ярдым этер. Бу саада «Ана тили оджаларына» междмуасы озь иссесини къошар, деген умюттемиз.

Тедкъикъатнынъ илеридеки перспективасы. «Ана тили оджаларына» междмуасынынъ материалларыны дерслерде чешит тюрлю къулланмакъ мумкюн. Журналдаки метинлерни окъумакъ, талелелерге метин эсасында суаллер берип музакере кечирмек мумкюн. Иляведе берильген корьгезмелерни дерсте фааль къулланмагъа имкяныны тапмакъ лязим. Хусусан ана тили ве эдебияты дерслеринде видеолехалар эсасында кечирильген субет пек файдалы кече. Бу корьгезмени къулланув усулы келеджекте айры тедкъикъаткъа ляйыкъ, деп саямыз. Теджрибе косьтергенине коре, оларнынъ эмieti пек буюк, лякин видеолехалар махсус лугъат ишине талап этелер. Бу меселелер невбеттеки номерлерде бакъыладжакъ.

Къулланылган эдебият:

1. Гаспринский И. Рехбер муаллимин яки муаллимлере елдаш / И. Гаспринский. – Багъчасарай : «Терджиман» гъазетасы таш ве хуруфат басма ханеси, 1898. – 32 с.
2. Бекторе Ш. Татарджа сарф, нахв / Ш. Бекторе. – Тотайкой, 1923. – 110 с.
3. Асанова Л. Н. Развитие умения говорить на крымскотатарском языке у первоклассников школ с русским языком обучения : дис. ... канд. педагог. наук / Л. Н. Асанова. – К., 2009. – 226 с.
4. Селимова Л. Ш. Къырымтатар миллий матбуаты тарихына бир назар / Л. Ш. Селимова. – Симферополь: Оджакъ, 2008. – 123 с.
5. Тасиль : окъув–усулиет междмуасы : Къырым Мухтар Джумхуриети «Маарифчи» Ассоциациясы. – Симферополь : Доля, 2002. – № 1. – 60 с.
6. Ана тили оджаларына : усулий междмуа : «Ана тили мектеби» тешкиляты. – Симферополь : Тарпан, 2011. – № 1. – 32 с.
7. Ана тили оджаларына : усулий междмуа : «Ана тили мектеби» тешкиляты. – Симферополь : Тарпан, 2011. – № 2. – 36 с.
8. Ана тили оджаларына : усулий междмуа : «Ана тили мектеби» тешкиляты. – Симферополь : Тарпан, 2011. – № 3. – 28 с.